

loósz istván ady endréről

Esztétikai kultúránk e századi kezdeteinél tanáremberek állnak: őket találjuk Zomborban és Becskereken, s ők tevékenykednek Szabadkán is. A Szabad Líceumok előadói rendszerint ők, s ha igényes és ambíciózus egyéniségek kerülnek egy tantestületbe, körülöttük megélénkül az irodalmi élet, a szellemi kultúra pezsegni kezd. Nem szabad elfelednünk, arról a tanárnemzedékről volt szó, amelyhez egy Péterfy Jenő és Riedl Frigyes, később egy Babits Mihály és Juhász Gyula is tartoznak. Legtöbbször nemcsak tanárok, hanem tudósok is, ismereteik, érdeklődésük messze meghaladja az iskolai követelményeket.

Szabadkán századunk első két évtizedében két ilyen tanáregyéniség is élt: Toncs Gusztáv és Loósz István. Toncs mindenekelőtt irodalomtörténész, akinek legtermékenyebb évei a szabadkaiak voltak (1881—1910): szövegkiadásai érdemelnek elsősorban figyelmet, s az az ambíció, amelyet legnyíltabban *Shakespeare drámai művészete* című kis könyvében fogalmazott meg (Szabadka, 1909). Bevezetőjében ugyanis ezt írja: „A Szabadkai Szabad Líceum a lefolyt téli évad alatt, részben még a Kisfaludy-Társaság hasonló természetű vállalkozását megelőzve, az emberiség legnagyobb drámaírójának emlékét a szabadkai művelt közönség előtt sorozatos előadásokban elevenítette fel...” Ezt ismétli meg tanulmánya zárórészében is: „Mi, szabadkaiak, örvendünk, hogy a Shakespeare-kultusz föllendülésében nekünk is részünk van és volt, mielőtt a Kisfaludy-Társaság a Shakespeare-előadásokat elhatározta s megindította volna. Örömminket nem kisebbíti az, hogy mi a nagy célt kevesebb erővel szolgáltuk, mint a fővárosi irodalmi társaság...”

Toncs Gusztáv igénye a korrall való haladásra egy közérzet kifejezése is, mely esztétikai kultúránkban állandóan jelenlevő mozzanat lesz. Ez csillan meg Shakespeare-szövegén is, s töri át a tanári rendszeresség nehézségét is az új kezdeménnyel való találkozás pillanataként. Tünetértéke tehát nagyobb e kis könyvnek, mint a szerző valóságos hozzájárulása a Shakespeare-ről való tudásunkhoz.

A szellemi érdeklődésnek a Toncs műve jelezte áramában született meg Loósz István Ady-tanulmánya 1914-ben (*Ady Endre lírája tükrében*. Szabadka, 1914. 92. old.), mely Horváth János úttörő Ady-tanulmánya után veszi szemügyre a sokat vitatott költő életművét. Loósz könyve tehát a második olyan önálló publikáció, amely Adyval foglalkozik — sajnálatos módon azonban a magyar irodalomtörténetírás megfeledezett

róla a később feltornyosuló Ady-irodalomba veszve. Mert készültek jelentős, a költő életét és művét új fényben megmutató könyvek Adyról, némelyek klasszikus alkotásai a magyar irodalomtörténetírásnak és meg nem kerülhetők a költő és kora tanulmányozásának szempontjából. Az úttörő vállalkozások nyilvánvalóan nem ilyen erényekkel teljesek, de övéké az érdem, hogy mertek és tudtak reagálni olyan irodalmi jelenségekre, amelyekkel szemben még nem alakultak ki konstans vélemények, és nyilatkoztak, amikor az értékrend még mozgásban volt. Különösképpen az Ady-irodalomra vonatkozik ez: Ady hívei elsősorban rajongók voltak, akik szerették ugyan a költőt, de az 1909-es *Nyugat* Adyszámán kívül csak a napi kritika terjedelmében szóltak egy-egy frissen megjelent kötetéről, s még itt is nagy hiányokat tapasztalhatunk, mint ahogy a *Nyugat* évfolyamai is bizonyítják. Az 1909-es Ady-szám ugyanis a feltört és a *Nyugattal* diadalmaskodó költőt ünnepelte, a szerzők legtöbbje azonban új írással Adyról nem szerepel egészen 1919-ig a folyóiratban. Az Ady-irodalomnak az a válogatott bibliográfiája, melyet Vezér Erzsébet állított össze 1969-ben, a világháború kitéréséig Horváth János könyvének kívül Ignotus egy 1906-os írását említi, egy Hatvány-, Lukács György- és Bölöny-írással hivatkozik, valamint Balázs Béla 1913-as kritikáját jelöli meg.

Loósz István vállalkozását tehát az Ady-irodalom ilyen állapotában kell elsősorban mérlegelnünk, s jelezni azokat az eredményeket, amelyeket könyve hozott Horváth János máig érvényes műve mellett. Mindenekelőtt kritikai, irodalomtörténeti „hozzáállását” kell méltatnunk, hiszen azt a magyar irodalomban oly ritka és kevesek képviselte álláspontot vallotta a magáénak, amely a „tárgyilagos megítélést” nemcsak a holtakkal szemben akarta érvényre juttatni, hanem az élő és szüntelenül változó irodalomban is. Nem híve tehát annak a „tárgyilagosságra törekvő óvatosságnak”, mely a magyar irodalomtörténetírást és kritikát jellemzi, s írja meg Ady-könyvét, esztétikai kultúránk szép dokumentumaként. Valójában azonban egy hagyománynak a letéteményeseként fogott Ady „lírai tükrének” megalkotásához. Nem szabad megfélemlenünk az „ada—moholi” sajtóról sem, mely írt róla, s kiváltotta a fiatal Ady gunyoros megjegyzését is 1900 januárjában („Az ada—moholi sajtó tehetséges, ifjú lírikust fedezett fel bennem. Az ada—moholi sajtó figyelme meghatott. A sajtó Ada—Moholon is nagy hatalom s elég szép dolog Ada—Moholon is tehetséges ifjú lírikusnak lenni...” ÖPM. I. 226. old.), vagy arról, hogy az egykori Becskereken, ahogy azt a *Bácsmegyei Napló* közvetíti, annak tudata élt, hogy Adynak nem Váradra, hanem Becskerekre kellett volna újságíróként elszegődnie, és pusztán a szülőföldi közelsége miatt döntött végül is Várad mellett. Loósz István vállalkozásának érdekességét viszont az tetézi, hogy akkoriban foglalkozott Ady költészetével, amikor Szabadkán élt és dolgozott Gyóni Géza, kit a magyar hivatalos kritika Ady ellen akart kijátszani.

Szemlélete konzervatív, s a népnemzeti iskola esztétikájának az álláspontjáról nézi Ady költészetét, ám, mint Horváth János is, tárgyilagos akar lenni, a rokon- és ellenszenv parancsszavait nem akarja meghallani. Ezzel magyarázható, hogy legtöbbször előítéleteit nem engedi érvénye-

sülni, ha fenntartásai vannak, azok elsősorban Ady „erkölcsével” kapcsolatban tűnnek ki. De ez vonatkozik esztétikai szemléletére is, minthogy amikor Ady helyét keresi a magyar líra történetében (Helye lírának fejlődésében), Arany Jánossal, a „művészi öntudatra emelkedett nemzeti költéssel” állítja szembe. Arany költészetét „a magyar klasszicizmus megérett gyümölcsének” nevezi, s jelzi, hogy „az ütközőpont az Aranyféle költészet, mert a nemzeti életnek ez képviseli a legjellegzetesebb kisarjadását”. Ugyanakkor pontosan látja azt a nagy ízlésbeli és szemléletbeli fordulatot is, amely Vajda és Reviczky lírájában üzent, s ezért éppen őket tartja a „mai líra legközvetlenebb elődeinek”: „A nemzeti élet nagy kérdéseinek révbejutása után, vagy a nemzeti érzés lanyhulásával a közösséget érdeklő kérdésekről a figyelem rendesen az egyén felé fordul. Mindenkinek a maga énje és ennek kis világa lesz érdeklődésének központja...” — írta. Az új lírikusok lázadását azoknak a korlátoknak a meglétéből következteti ki, amelyek az individuális zsenik előtt állnak, s minthogy „rendületlenül hisznek egyéniségük kiválóságában és ez lépten-nyomon kiváltja belőlük a sértett önérzet és büszkeség hangjait”, szüntelenül konfliktus-helyzetbe kényszerülnek, és „elkeseredésükben a fennálló rend ellen támadnak”. Ady költészetében is „az egyéniség túltengésének költői virágait” látja, s ebből a szempontból veszi számba, a költő vallomásai alapján, költő-őseit: Vajda Jánost, Csonkai Vitéz Mihályt és Petőfi Sándort. Petőfivel kapcsolatban írja:

„Amennyire szereti a szertelen, megalkuvást nem ismerő, mágnás-gyűlölő, nemzete hibáit korholó, szabadság-imádó, respublikánus s a köznép sorsát szíven viselő Petőfit, éppen olyan talányszerű neki a szerelmi életében szigorú erkölcsű és »borzasztóan becsületes« Petőfi, aki amellett, mint Ady hiszi, »vágyas ember« lehetett. Azonban az már alig hihető, hogy Adyn kívül más a forradalmár Petőfiben még »páratlan internacionalizmust« is lásson. Valószínűleg ő is csak azért látja ilyennek, hogy Petőfi példájával igazolja a maga nemzetközi szociális elveit a politikai kérdésekben.”

Adynak új, a népnemzeti iskola eszményeivel ellentétes költői viselkedését és magatartását rajzolva Loósz a már jelzett fenntartásai felett is győz: végeredményben pontosan látja ennek az új költészetnek az összefüggéseit a magyar polgárosodás huszadik századi jellegével:

„Az újabb társadalomtudományi elméletek és tanítások azonban az egyén és a tömegek életét egyaránt érdeklő sok új gondolatot vetettek felszínre, melyek a nemzetek és fajok hagyományain megizmosodott érzés- és gondolatvilágot folyton újíto és idegen hatások ostromának teszik ki és a nemzeti korlátok tágítása által segítik az emberi gondolkodást egységesebbé tenni. A velük járó rázkódtatások természetesen visszhangra találnak a költészetben is. Ez adott bizonyos kozmopolita jelleget az újabb kori költészetnek...”

Ady költészetének a köreit felmérve, Loósz István Ady politikai költészetének főbb csomópontjaiban rögzíti ezt a sajátos, Adyban ellentmondásosnak látszó módon megmutatkozó magatartást, melyben az igenek és a nemek illeszkednek egységes vilásképi keretekbe. „Ady költészetét különösen nemzetiség és fajszeretet szempontjából érte legtöbb gáncs.

Gőgös nemzetköziséggel vádolják, ki lenéz és megvet mindent, ami magyar. Máskor viszont kérkedik magyarságával, de mindig olyannak tünteti fel magát, aki annyira kinőtt a mai magyar életből, hogy itthon nem is érezheti jól magát...” Erre a vélt ellentmondásra alapozza tehát Loósz interpretációját Ady „kapcsolatait a nemzeti és közélettel” véve szemügyre. A „zavaros magyar közéletet” és a hatalmon levőket ostromozó verseit ismerteti, és azokról a versekről szól, amelyekben Ady „a proletárság szószólójaként lép fel” — megjegyezve: „E nemű verseiből az elfojtott tömeg-szenvedély ereje tör elő és kér meghallgattatást. Művészi mérséklet híján ezek a versek számíthatnak legkevesebb maradandóságra és esztétikai becsre. De mindenesetre érdekes költői dokumentumai lesznek egy feltörekvő és érvényesülni nem tudó társadalmi osztály elégedetlenségének.” Részletesen szól a „magyar Messiások” problematikájáról, Ady őskereső gesztusairól és kuruc-verseiről:

„De neki költészetünk legmagyarabb forrásából, a kuruc költészetből is csak keserűség fakad. A kuruckor hősei közül nem a korszak ormán álló vezérek kötik le érdeklődését, hanem azok a kismemesek, kik e küzdelmes korban hazátlanul kóboroltak szerte az országban, és énekelték a maguk és nemzetük bajját saját vigasztalásukra. Ezekben a visszaemlékezésekben a kuruc versek ereje lüktet; de a mai kor vajúadását szimbolizálják.” Majd ismét a magyarság-versek és a proletár-versek összefüggéseit taglalja, s a költő „szociális világfelfogásának gyökerét” osztályhelyzetével összefüggésben magyarázza, egyértelműen a „züllésnek indult birtokos magyar középosztály elégedetlenségére” mutató módon. Majd így összegez:

„Végeredményben azonban mégiscsak azt mondhatjuk, hogy az ő hazafisága, ha osztálygyűlöletet és harcot hirdet is, lelke mélyén fajszeretettből fakad. Elégedetlensége közállapotaink sivársága miatt és elkeseredése eszméinek félreértése vagy nem érzése miatt ragadják sokszor a másik végletbe, amely lekicsinyli és kigúnyolja a legszentebb érzelmeket is (utálatos, szerelmes nációm).”

A Költészetének feltűnőbb vonásai című fejezetben Loósz Adynak a maga költészetével foglalkozó verseivel, a Párizs-élményt kidaloló költeményekkel és dekadenciájának a kérdéseivel néz szembe. Ady Párizs-élményét híven interpretálva írja: „Ady a magyar költészetben úttörőnek tartja magát; ebben nem kis része van annak a hatásnak, melyet reá Páris és a francia dekadens költészet gyakorolt. Hóni viszonyainknak a párizsi élettel való összehasonlítása teszi őt annyiszor elfogulttá hazájáról mondott ítéleteiben is... Párizs képe mint az életöröm és mámor megszemélyesítője jelenik meg lelkében, hazáját pedig koldus zsvajával a nagyra törő lelkek temetőjének látja...” Itt emlegeti a „magyar Ugar” képzetét, s Adynak azt a „kétlelkűségét”, amely a Szajna- és a Duna-part ellentéteiben nyilatkozik meg. „Sokszor úgy tetszik neki, hogy két életet él: a Szajna partján szerelem s örömmámor járja át a lelkét; ott szebbnek, nemesebbnek, hősebbnek hiszi magát. A Duna partján démonok űznek vele csúfot és a meg nem értők röheje céda lányokhoz és tivornyákba kergetik...”

Loósz szemléletének a próbaköve a francia „dekadensekhez” való vi-

szonya, s ezeknek a rokon volta Ady költészetével. Loósz nem osztózik a magyar konzervatív irodalomszemlélet dekadenciaellenességében, s nem követi itt Horváth Jánost sem. Ismeri Baudelaire és Verlaine munkásságát, s helyesen látja Ady kapcsolatait is velük:

„A francia dekadensek közül e két költő vonzza ellenállhatatlanul a mi Adynkat is. Szertelenséget kereső életmódja, hisztériás idegalkata sok rokon vonást mutat velük. Hogy csak egyet említsek, pl. Ady éppúgy, mint Baudelaire a szerelmet és a halált sokszor együtt látja. Viszont Verlaine homálya, életének apró strófákba és fel-felvillanó szavakba rögzítése, továbbá élete végén megtérését hirdető költeményeinek hangja sokszor Adyt is jellemzik. De ez s még egyéb találkozások Adynál nem az egyszerű utánzás eredményei, hanem hasonló lelki habitus termékei...”

Abban a pillanatban azonban, amikor interpretációjában lemond önállóságáról, naiv magyarázatokba kezd. Azt, amit az „öszönök költészetének” nevez, még elfogadható módon fejtegeti, de következtetései már nem helytállóak: a magánéletben keresi annak magyarázatát, ami az ember világhelyzetében leli csak indokát meg. Ezzel a jellegzetes érzéktelenséggel közeledik Ady szerelmi költészetéhez, a költő „szerelmi orgiáit” emlegeti, s intuíciója vulgarizáló gesztusoktól sem mentes, Ady „perverzításait” sorolva fel, azokat „visszataszítóknak” minősíti. Ugyanez a visszautasító magatartás jellemzi Ady pénz- és mámor-verseinek magyarázatát is.

Viszont az Ady szimbolizmusáról szóló fejezet ismét az önállóan gondolkodó, nagy anyagismerettel és körültekintő módon dolgozó kritikust mutatja, aki Horváth János könyve után is tud újat mondani az akkor még oly sokat vitatott kérdésben. Hadd jelezzük csak, hogy a szimbólum és a vízió differenciálása kétségtelen eredménye vizsgálódásainak, mint ahogy helytálló a szimbolista költészet alapjairól szóló nézete is. Problematikus ugyanakkor a halál-verseket és az istenes-énekeket író Ady értelmezése. Finom megfigyelések (pl. a Párisban járt az ősz kapcsán!) váltakoznak vulgárisabb értelmezésekkel és leegyszerűsítésekkel. Legértékesebb itt az az észlelete, hogy „a költő felfogásában az élet és halál kérdése megoldott probléma”, ugyanis „élet mind a kettő”. S zavartan áll az istenes versek előtt: a konzervativizmus határait ugyanis Loósznak sem sikerült áttörnie.

Könyvének van még egy figyelemreméltó fejezete, melyben nemcsak Ady és Nietzsche kapcsolatait vizsgálja, hanem beszél Adynak akkor két legfrissebb kötetéről, *A menekülő életről* és *A magunk szerelméről* is. Jól érzékeltte ugyanis, hogy a tízes évek elején Ady költészetének egy nagy korszaka lezáródott, s hogy ezekben a verseskönyvekben fejlődésének újabb iránya látszik már. Loósz szenzibilitása itt a legtermékenyebb: messzemenően Ady költészetének átértéséről tanúskodik.

Loósz István Ady-könyve tehát nem egyértelmű alkotás, de így is a legjelentősebb erőfeszítések egyike abból a korszakból, amelyben Ady költői jelensége még nem történelmi távlatban mutatta magát, hanem

mindennapi produktívásának az ellentmondásaival okozott zavart és meglepetést híveinek, ellenségeinek egyaránt. A gondolkodás bátorságát és a szenzibilitást nyilvánvalóan nehéz lenne elvitatni Loósz Istvántól, aki esztétikai kultúránk történetének egyik fontos mozzanatát teremtette meg Ady Endréről írott könyvével.